

na, sino de una glotofagia en toda regla, que condujo a que, en el transcurso de unas pocas décadas, el aragonés, simple y llanamente, se extinguiese en el ámbito de la escritura» (p. 244-245). Durant un temps es va mantenir el nom d'aragonès per a designar textos aragonesos per la seva procedència geogràfica però castellans per la llengua, per a negar finalment que l'aragonès hagués mai existit. I això passava quan la llengua entre les classes populars era amplament parlada: «Las escrituras antiguas y el habla de las clases populares se convirtieron en el incómodo testigo de un pasado inconveniente [...] aparentemente nadie percibía lo que estaba sucediendo» (p. 265). Els aragonesos que van viure aquests canvis n'han deixat ben pocs testimoniatges, o potser no en van voler deixar. Entre els pocs que se'n coneixen, destaca el de l'Arquebisbe Hernando de Aragón a la seva *Historia de Aragón* de mitjan segle XVI, que ha romàs inèdita. L'Arquebisbe, un dels personatges més influents del Regne, era conscient que el castellà i l'aragonès constituïen llengües diferents, i que l'aragonès era autòcton del Regne i el castellà no. De l'aragonès descrigué prou bé el territori on es parlava al seu temps, i el mateix va fer del català franjatí (p. 278-279). La seva obra no trobà cap ressò, i tant és així, que quan en Maïans i Sis-car va declarar en 1737, pels seus estudis de textos aragonesos de 1353, que l'aragonès era bastant proper al català, l'erudició aragonesa se li va tirar al damunt (p. 275).

El català es mantingué a la Franja com a llengua escrita generalment fins a meitat del XVI, i a empentes i tomballons fins entrat el XVII, procés que Tomàs descriu amb cert detall a les pàgines p. 255-260, i afehiu-hi el que esmento en nota,⁷ —o potser s'hi arrossegà fins a les prohibicions borbòniques del XVIII.

* * *

L'obra ací ressenyada marca una fita, o en tot cas l'hauria de marcar, en el reconeixement de la llengua aragonesa, tal com ens ha arribat pels *scripta* medievals, com una llengua romànica plenament constituïda i independent de qualsevol altra, i no reduïda a una mera *ancilla* de la castellana, com encara ben sovint veiem que es fa. Obre també molts nous camps, o poc freqüentats, d'investigació entre llengua i poder, tot contribuint al referment de l'aragonesística com a filologia romànica pròpia. I ho fa a contracerc en prou ocasions.

Artur QUINTANA I FONT

TURULL, Albert (2019): *Pagus Anabiensis. Origen i significat dels noms de lloc de les Valls d'Àneu*. Esterri d'Àneu: Consell Cultural de les Valls d'Àneu, 250 p.

«Àneu: Nom conjunt del territori de què fa objecte el present estudi, format per la capçalera de la Noguera Pallaresa (com a mínim fins al pas del Cargol) i les corresponents valls laterals que hi aflueixen (les d'Unarre, Espot, la Bonaigua, etc.)».

Amb aquesta definició del propi autor sobre el territori que pretén estudiar iniciem la recensió de l'obra que ens presenta el Dr. Turull. Es tracta del novè volum de la col·lecció «Quaderns del Consell», que dirigeix Ferran Rella, i de la segona fase i culminació del projecte toponímic iniciat l'any 1995, amb la primera fase publicada a *De Marimanya al Cargol. Inventari toponímic de les Valls d'Àneu*.

7. El 21 de febrer del 1637 els jurats d'Arenys de Lledó escriviren a la cúria tortosina demanant que a la seva vila es prediqués en català atès que «Los vehñs i habitadors d'ella entenen la llengua catalana, però que en dita vila se parla dita llengua i's crien ab ella, però que encara que sia d'Aragó, està a la frontera de Cathaluña y se té contribució ab los catalans. I és cert que moltes persones de dit poble, en particular dones i minyons i alguns hòmens, no entenen enterament la llengua castellana conforme la catalana que tots universalment, com té dit, la entenen bé, per lo que judica que serà més convenient i del servei de Déu que es predique en català». [Querol Coll, Enric (2016): «Alexandre Ros. Política, llengua i literatura a la Catalunya barroca», *Beceroles*, VI (2016), p. 147. Tortosa].

Per mà del Consell Cultural de les Valls d'Àneu, s'iniciava aleshores un ampli programa lingüístic com a conseqüència de la voluntat permanent d'aquest territori del Pirineu d'oferir claus per a la pròpia interpretació. El programa ha de constar de tres parts ben detallades: la primera amb l'inventari toponímic *De Marimanya al Cargol*, un recull dels noms de lloc organitzat segons elements geogràfics, pobles i municipis, i finalment temes toponímics; la segona part, *Pagus Anabiensis*, dedicat a l'estudi etimològic dels topònims recollits en el volum anterior; i una tercera i última publicació (pendent encara) dedicada a l'antroponímia aneuenca, és a dir, al recull i estudi dels noms de persona: el nom de pila, el cognom, els malnoms (individuals i col·lectius), i finalment els noms de casa de les persones de la vall.

Així doncs, *Pagus Anabiensis. Origen i significat dels noms de lloc de les Valls d'Àneu* estudia de forma monogràfica els noms aplegats en l'inventari anterior. Es tracta d'una obra científica en la mesura que segueix els mètodes propis del ram («maneig de bibliografia especialitzada, concurrència de documentació històrica, anàlisi cas per cas i complementàriament visió de conjunt, amb una voluntat inequívoca de sistematicitat», en paraules del mateix Turull), alhora que en tot moment procura de fer-se intel·ligible per al lector no especialitzat en aquest tipus de terminologia. En aquest sentit, l'obra resulta accessible ja no només als habitants de la vall, sinó que també a tot el públic interessat en els noms de lloc i el seu origen.

És amb aquesta voluntat de difusió cap a un auditori més ampli que l'edició del *Pagus Anabiensis* incorpora delicioses fotografies de la mà de Joan Blanco, mentre que prescindeix de la transcripció fonètica dels topònims estudiats, no indica el fons arxivístic darrere de cada referència documental o també prescindeix de les notes al peu i finals. I tot juntament amb una característica principal que trobem al llarg de tota l'obra: un llenguatge que procura fer-se entenedor.

Quant al contingut de l'obra, es compon de dues parts ben diferenciades, que Turull anomena part *analítica* i part *sintètica*. La primera part és el diccionari toponímic pròpiament dit. Seguint un ordre alfabètic, l'autor analitza detalladament els topònims recollits al *Marimanya*. Cadascuna de les entrades del diccionari està dividida en dues seccions: en la primera es defineix el topònim en qüestió i se'n dona la ubicació i d'altres dades que poden resultar d'interès per a l'explicació etimològica, com per exemple la diferent documentació on apareix el topònim, o bé alguns aspectes fonètics i morfològics que poden aportar llum a la posterior anàlisi etimològica. Vegem, per exemple, l'explicació que trobem de l'entrada *Beveders*:

A Berrós hi ha un prat anomenat *les Beveders*, que consta d'aquesta manera —amb l'article invariable *les*, típic de la morfologia nominal palleasa—, que és just la mateixa en què el recollí en el seu dia Coromines, tal com fa constar a *OnCat*, II, 501 a35-36. Tal com hem apuntat en el seu moment (cf. *supra*, s. v.), probablement el topònim *Befeders*, localitzat com a nom d'un barranc a Berrós mateix, no és res més que una variant del que ara estem veient.

Pel que fa a la segona secció, hi trobem l'explicació etimològica pròpiament dita, tenint en compte la geografia, la història, les variants formals i, per últim, la bibliografia especialitzada.

Finalment, l'obra conclou amb una part *sintètica*, o *assaig onomàstic*, en la qual l'autor dona una visió de conjunt dels topònims, ja sigui per origen o afinitats lèxiques i semàntiques. Turull dedica inicialment un apartat a cadascun dels estrats lingüístics anteriors de la llengua catalana, i diferencia entre els topònims d'origen preromà (com per exemple *Burgo*, *Cervi*, o *Esterrí*), els d'origen llatí (*Aiguana*, *Bonabé* o *Estaron*) i els d'origen Germànic (*Raiguan* o *Rinau*). Seguidament, i ja estrictament en el marc lingüístic romànic, trobem un apartat dedicat als topònims d'origen romànic precatalà (*Montaus*, *Marimanya* o *Estaron*), un altre dedicat als de filiació lingüística catalana separats en els de referent orogràfic (*Comamala* o *Planessos*), edafològic (*Comafarrera* o *Cendrosa*), hidrogràfic (*Ribasses* o *Bonaigua*), botànic (*Selvascura* o *Mata*), animal (*Colomers* o *Anguila*), arquitectònic (*Portalets* o *Barreres*), religiosos (*Santacreu* o *Roser*), referits a l'activitat humana (*Pletius* o *Beveders*) i finalment els de referent antroponímic (*Cebrià* o *València*); i un últim apartat de topònims d'altres orígens (*Potros*, *Penyasco* o *Xarco*).

Cal destacar d'aquest volum el tractament que Turull fa sobre la teoria de Coromines (l'ampliació de la presència i perdurabilitat de la llengua basca no només a la seua àrea històrica, sinó fins a bona part

del Pirineu). Tot i que la teoria presenta certes objeccions actuals importants, Turull considera que el fet de detectar possibles errors en les explicacions de Coromines no n'invalida la teoria, sinó que consisteix en un precís i important punt de partida a partir del qual fer avançar la ciència.

Així doncs, tenint present la gran complexitat no només lingüística, sinó també històrica, que presenta aquesta vall del Pirineu, amb una romanització tardana i inexistent en alguns llocs, *Pagus Anabien-sis* ens resol de manera precisa en un apartat final de conclusions diferents ombres que tradicionalment ha presentat la toponímia pirinenca, i en concret l'aneuena: el perquè de la gran quantitat de topònims d'origen preromànic presents a la vall, l'absència de noms de lloc d'origen àrab i la poca presència dels d'origen germànic i romans.

En definitiva, es tracta d'un exquisit i imprescindible exercici de comprensió del paisatge i cultura aneuena, ja que, tal com recull Sistac al seu davantal, «independentment del que puguem dir en el passat, en el present o en el futur la cartografia, el cadastre o el Papa de Roma, *mentre lo món siga món, la Cenrosa serà de Son*».

Isaac BEÀ PONS
Universitat de Lleida

Bibliografia de referència

SOLÉ, C. (2007): «Albert Turull (dir.), *De Marimanya al Cargol. Inventari toponímic de les Valls d'Àneu*. Ed. Consell Cultural de les Valls d'Àneu, col. Quaderns del Consell Cultural de les Valls d'Àneu n. 5, Esterri d'Àneu desembre de 2004, 283 p. Amb la col·laboració de M», dins SANTA, A. (ed): *L'ull crític* [en línia], núm.: 11. Lleida: Universitat de Lleida, p. 304-305, <<https://raco.cat/index.php/UllCritic/article/view/387142>>. [Consulta: 17 d'agost de 2021.]

VENÂNCIO, Fernando (2019): *Assim nasceu uma língua: assi naceu ùa língua. Sobre as origens do português*. Lisboa: Guerra e Paz, 311 p.

El professor Fernando Venâncio, amb una llarga trajectòria acadèmica en l'àmbit del portuguès a les universitats holandeses, fa amb aquest llibre una proposta singular en diversos sentits. El primer, en el to. Es tracta d'un treball de revisió i de recerca sobre la història del portuguès, escrit amb una prosa extremament amena, sovint informal, propera, que no amaga en cap moment la veu pròpia i la implicació personal en tot el fil argumental. És a dir, el professor Venâncio renuncia explícitament a la seguretat a vegades una mica covarda de la prosa acadèmica asèptica, pretesament neutra, de la qual els investigadors se solen servir com una mena d'armadura. Això fa que des de les primeres planes es tracti d'un llibre agosarat, apassionant fins i tot, que no s'està de trepitjar més d'un ull de poll, acadèmicament i políticament parlant.

Un dels propòsits més importants d'*Assim nasceu uma língua* és replantejar de dalt a baix uns quants fonaments historiogràfics bàsics sobre els orígens de la llengua portuguesa, assentats sobretot en raons polítiques i identitàries (relacionades amb la construcció nacional de Portugal). Fonaments aquests que fan referència sempre a la mateixa qüestió doble i complementària: la insistència de la filologia i la lingüística portugueses d'identificar el moment fundacional de la llengua amb el moment fundacional de la nació política, i per tant la necessitat de distanciar-se simbòlicament i radicalment del gallec. Així doncs, una part important del llibre es dedica a contradir aquesta posició en tots dos sentits. És a dir, postula la hipòtesi que la singularitat del romanç nord-occidental peninsular està consolidada molt abans de 1139 (data de la declaració del comtat portugalense com a regne independent), i que la independència política no té efectes lingüístics. Això vol dir que la llengua del nou regne continua sent la mateixa al sud i al nord del riu Minho, i per tant, que —igual com la independència del Brasil no va